

СРЕЩИ И РАЗГОВОРИ СЪС СВЕТОСЛАВ МИНКОВ

Борис Делчев

II

Под влияние на първите ми впечатления, подсилени от всемогъщата литературна мъгла, на която нищо не убягва, още преди да стана близък на Светослав Минков, аз вече бях решил, че той е затворен, необщителен, ако не и горд човек, с подчертано чувство за достойнство, който отбягва случайните познания и шумните признания. Затова все ми се струваше, че за него бяха написани онези думи от едно интервю към българския превод на „Голем“, който Майринк беше казал за себе си: „... на частни писма не отговаря, гости не приема и сам не прави посещения.“ И, общо взето, първите ми впечатления се оказаха верни. Бъдещето обаче дойде не само да ги потвърди, а и да внесе в тях някои твърде съществени уточнения.

„На частни писма не отговаря. . .“ Ако писмото означава непременно интимност и споделяне на съкровени вълнения, Минков наистина не беше способен на такива доверияния, все едно писмени или устни. Струва ми се, че нищо не е по-трудно от това например да си представи човек едно любовно писмо, под което стои неговият подпис. Но нека не отиваме толкова далече: трудно е изобщо да си го представиш в състояние на изповедност — да сподели с тебе свои лични или творчески вълнения. Спомням си, че един единствен път, след дълги години приятелство, когато трябваше да се предположи, че между нас бяха разрушени всички прегради, той се реши да ми заговори най-после за своя още ненаписана творба — за бъдещия си разказ „Чудният смях в Рамония“. И направи това пак, разбира се, не спонтанно, при една от сутрешните ни „йодени“ разходки по варненския плаж, когато разговорът опря до така наречения „държавен смях“ и трябваше да потърси практически доводи срещу тази „монументална глупост“, както сам се изрази. А каквото съм научил за семейството му и за неговите близки, все е било случайно, и то чрез други хора — за това той изобщо не говореше. Ако обаче става дума за делови писма, с които не се споделят съкровени вълнения, а се уреждат практически въпроси, тук вече нещата вземат обрат. Противно на привидностите, които грижливо поддържаше, Светослав Минков пишеше такива писма много често, и то с една невероятна душевна заинтересованост. И ги пишеше при това, без непременно да се отнасяше до нещо чак толкова наложително.

Пред мене е случайно оцелял дубликат от негово писмо, с дата 5 ноември 1965 г., до фабриката за часовници „Братя Курт“ в Гранж, Швейцария. Това е обикновен документ, който установява елементарни делови отношения между клиент и търговец — документ, който и по предназначение, и по същност няма нищо общо с духовните стойности. И ето че за изненада тъкмо този документ

ни дава възможност да надзърнем отгъдето материалната обусловеност на нещата.

„Притежавам — пише Минков — един ръчен автоматичен часовник-календар „Цергина“, калибър 28-451, под № 235759, позлатен, долната част на капака му стоманена, от който съм много доволен.“ И веднага след това добавя, че две части от този часовник се били строшили и трябвало да бъдат заменени с нови. Но понеже у нас не могли да се намерят такива части, настоятелно моли да му бъдат изпратени от самата фабрика. „С тази услуга — продължава той с добре пресметнатата любезност — вие ще ми дадете възможност да продължа да нося този часовник, който ме удовлетворява във всяко отношение — услуга, за която ви изказвам предварително моите благодарности.“

И какво мислите предлага на фабриката срещу искана услуга? Не вярвам да се досетите какво.

Забележете, ние сме в 1965 година. Минков е писател с отдавна утвърдено име, чиито работи вече са преведени, а други предстои да се преведат на чужди езици. С една дума — представителен човек, но представителен човек в обстановка на девизни ограничения. И ето че този представителен човек, който не може да се откаже от някои свои затвърдени склонности, предлага да заплати исканите части. . . с български пощенски марки, т. е. немного представително.

Както никой друг писател у нас, еднакво като човек и творец, цял живот Минков изпитва ужас от битовизма и с цялото си същество се стреми към една по-висша сфера на отношения — морална, но и материална едновременно. И тъкмо защото беше и материална, и тук той не можеше да се освободи от притегателната сила на вещите, станали накрая негова страст и негова съдба. Като се домогваше към тях в името на по-съвършеното, този „дегустатор на вещи“ с осанка на патриций, който изглеждаше духовно велик като Шемай Хилел, неочаквано и против волята си много често слизаше до плебейски баналното. И понеже имаше съзнание за тази неизбежна метаморфоза на своето поведение, стремежът към комфорт и представителност, който го опияняваше и го тласкаше към една невероятна за него активност, го караше понякога да губи престиж в собствените си очи и му причиняваше не само радост, а и угнетение. Затова именно правеше всичко възможно да оставя в сянка тази друга страна на своите прояви и близките му можеха само по странични признаци да се досетят за неговата немного възвишена преписка от делови характер.

„Гости не приема. . .“ Разбира се, Минков не страдаше нито от мизантропия, нито от надменност — тъкмо наопаки! — и едва ли би отхвърлил някога една молба да приеме и изслуша някого. Но без да бъде недостъпен, много ревниво и много старателно пазеше своя свят от любопитни погледи и внезапни нахлувания — изненадите изобщо не му бяха по воля. Затова не беше човек, на чиято врата можеш да похлопаш във всяко време, без да му причиниш неудоволствие, все едно в какви отношения се намирате. Макар и рядко обаче, гости все пак приемаше, но и това правеше по своему — с мъгчлив подбор и с присъщата му във всичко деликатна предупредителност.

У Минков се ходеше обикновено по някакъв важен повод, най-често във връзка с възникнал или предстоящ въпрос от практическо естество, и почти никога или много рядко на несприновен приятелски разговор. В същност това беше не толкова отиване на гости, колкото на тържествен прием, където връзката и бялата риза са задължителни условности. И както при всеки прием, главното внимание беше насочено към представителността, и без това една от постоянните грижи на Минков: масата се застилаше като за банкет, приборите и другите трапезни аксесоари стоеха безупречно на местата си, от хладилника се измъкваша запасите от внесени питиета, каквито тук никога не липсваха. Всичко беше предвидено до най-малките подробности — на случайността и импровизацията не беше

оставено никакво място. Така че гостуването преминаваше обикновено в атмосфера на сдържаност и духовна дистанция — беше ослепително и хладно едновременно като прозата на Минков. С една реч, тук стилът на човека се покриваше изцяло със стила на художника — той беше само по-друга, вече не духовна, а практическа проява на неговата личност.

„Сам не прави посещения. . .“ Непоправим домосед, Минков наистина не обичаше да прави посещения, като не се смята страстният му всеизгарящ стремеж да посещава други страни и други континенти. Отиването на гости, дори у близки хора, беше за него най-често не удоволствие, а протоколно задължение — бreme, с което трябваше да се примири. Мога обаче да свидетелствувам, че имаше една къща, където ходеше доста често и без вътрешни задръжки — ходеше не само да се развлече, а и да потърси душевно облекчение от всекидневието. Това беше жилището на Ламар в Драгалевци.

Така се случи, че през 1956 г., след едно служебно пътуване в Румъния, ние станахме много близки с Ламар. Станахме близки и незабелязано започнахме да се търсим. През неделя, през две телефонът в къщи звънеше: „Професоре, днеска те чакам. Точка. Ламар.“ И аз ходех — кога сам, кога с жена си, кога с някой общ приятел. Тук именно идваше Светослав Минков, който по онова време още работеше в редакцията на „Български воин“ — в едно и също редакционно помещение с Ламар. За разлика от мене обаче, той идваше винаги с жена си. И така в продължение на десет години, до самата му смърт, вилата на Ламар от време на време беше за нас нещо като неделна резиденция. Тук именно имах случай да видя Минков от друга страна — да наблюдавам и опознавам не твореца, редактора и колегата по служба, когото виждах и с когото разговарях почти всекидневно, а да опозная интимния човек в него.

Необходимо ли е да казвам, че и тук, както в много други неща, аз застъпвах „ниското“, а Минков „високото“ равнище? Вманиячен малко на тема въздух и движение, обикновено аз вземах шестте километра от Лагера до Драгалевци пешком — било по междуселските пътища, било направо през ниви и ливади. Само в много редки случаи, при дъжд и мъгла, прибягвах до такси или до обществения превоз. Напротив, макар да живееше в Лозенец, на един хвърлей от Драгалевци, и да разполагаше с една много по-удобна линия, Минков идваше винаги с такси. Да ходи пешком нямаше навик и за него това беше изобщо немислимо, а да ползува автобус — не обичаше: миришело му на кожух. Но тъй като автобусите миришат на кожух и в обратна посока, налагаше се да бъде предвидлив. Затова още с пристигането си той се уговаряше с шофьора, даваше му аванс и определях кога да дойде да го вземе. И понеже следобедната смяна издава службата в десет часа, това трябваше да стане преди този час. Тук именно „високото“ равнище изиграваше на Минков лоша шега — шега, която поради естеството на нещата засягаше и другите.

Един час преди да настъпи времето за връщане, тъкмо в момента на най-голямата задушевност, Минков започваше неусетно да проявява признаци на безпокойство. Уж присъствуваше и вземаше участие в разговорите, но вниманието му се насочваше в друга посока и в държането му се забелязваше нервна възбуда. Всички знаеха вече на какво се дължеше тази възбуда и се мъчеха да го успокоят, че е още рано, че има много време и че шофьорът знае мястото и сам ще дойде да го търси. „Нали тъкмо за това си му платил, да те улесни“ — ще произнесе някой, за да насочи мислите му към реалността. Тактичният и разумен Минков обаче този път нервничеше и не искаше да слуша доводите на разума. Половин час преди уреченото време той ставаше неударим, надигах се мрачно и като се сбогуваше на бърза ръка, излизаше навън. Излизаше, за да дочака на пътната врата идването на шофьора. И това напрегнато половинчасово чакане, което даваше повод за шеговити закачки, се повтаряше в различни варианти всеки път —

и в хубаво, но и в лошо време.¹ И само в редки случаи, когато в компанията се намереше човек с кола, който се наемаше да го откара, вечерта можеше да завърши без този припряно-хумористичен епилог.

И в тази връзка с Ламар, и в това невинно отиване до Драгалевци обаче имаше нещо, което ма изглеждаше странно, ако не и необяснимо.

Могла да кажа без никакво колебание, че Светослав Минков е най-градският човек от всички хора, с които съм имал случай да се сближа някога — човек, който трудно можеш да си представиш под открито небе, вън от някакъв интериор и още повече вън от градската обстановка. С изключение на едно единствено отиване на Люлин до манастира Свети Крал, и то в ранни младини, той не беше излизал никога сред природата, не пожела да види как изглежда София от Колитото и сигурно щеше да бъде много затруднен, ако се наложеше някога да направи разлика между бук и дъб. Като не се смята митическата бегония — по-скоро символ, отколкото реалност, която намираме в един от най-хубавите му разкази, той беше органически неспособен да пресъздаде едно цвете или още повече да се порадва на един изглед от природата. Затова не само в София, а и във Варна, където летувахме заедно през последните години, по стар навик той оставаше затворен цял ден в отредения му апартамент, напълно равнодушен към красотите на нашето Черноморие. А когато успеехме да го отведем в крайбрежните заведения на „Дружба“ или върху терасата на „Астория“, по едно мълчаливо съгласие той седнаше винаги гърбом към морето, забил поглед надолу.

Не случайно така са го видели и художниците.

Известни ми са три портрета на Светослав Минков — от Илия Бешков, Илия Петров и Кирил Цонев. И в трите той е замислен, сериозно съсредоточен в себе си, готов да произнесе някоя хаплива сентенция — и в трите неизменно с отиравен поглед надолу. Разликата е единствено в това, че докато в рисунката на Бешков, както в повечето рисунки, е дадена само фигурата, в останалите два портрета (и двата маслени), тази фигура е в обстановка. Каква обстановка обаче? Напълно минковска: интериор, съчетан с модерен градски пейзаж.

Особено интересен е в това отношение портретът на Кирил Цонев.

Този портрет представлява фигура на мъж в домашна обстановка — мъж по бяла риза, с вратовръзка, но без сако, потънал в дълбоко кресло, на висок тесен балкон. През перилата на балкона, докдето стига поглед, се извисяват огромни многоетажни здания, така че освен тях не се вижда никакво небе и почти никаква следа от растителност — само бели зидове, прозорци и ярка слънчева светлина. Фигурата обаче е поставена гърбом към прозореца, с лице към жилището, и се откроява отвисоко върху безлюдния градски пейзаж, органически свързана с този пейзаж и същевременно чужда на него. Гледаш и дори да не познаваш модела, долавяш, че той се бои тъкмо от това, което е негова същност и без което не може — бои се и с поглед търси убежище в себе си, в своя собствен свят.

Такъв беше Минков — човек на техническата цивилизация, със склонност към универсалното, който се стремеше с дялото си същество към модерния град и същевременно страдаше от него. И ето че този човек, отдалечил се съдбовно от природната и национална първооснова, търсеше своя антипод Ламар — най-близкия до националната и природна стихия от всички, които го заобикаляха.

¹ Дълго време аз мислех, че навикът на Минков да пътува не с автобус, а с частно наета кола се дължи изключително на стремеше му към комфорт. Затова се питах, без да намеря задоволителен отговор: какъв е този комфорт, който може да създаде неудобства. Сега обаче съм склонен да видя работата от друга страна.

Роже Вайян казва на едно място, че автомобилът е „продължение на частната къща“ („*Êcrits intimes*“, p. 755). И това е вярно. Щом е така, аз имам всичките основания да мисля, че домо-сът Минков е предпочитал частната кола дори когато носи малки неудобства, защото му е спестявала нежелания досег със случайни хора — досег, който беше много мъчителен за него.

Търсеше го и го намираше тъкмо сред природата. И понеже имаше силно подчертано чувство за стил, много често идваше в Драгалевци с изискан туристически екип — яке, спортен панталон и подковани планинарски обувки — екип, купен неизвестно къде и кога при неговите пътувания из Европа, така че с вида си лесно можеше да въведе в заблуждение непосветените. Променил дрехите си обаче, Минков не беше изменил себе си. Затова и у Ламар, досъщ като в портрета на Кирил Цонев, той сядаше гърбом към Витоша, а когато бяхме на терасата — гърбом на околната зеленина, и пак както в същия портрет — все с поглед надолу. И ако някой се обърнеше случайно към него: „Виж какъв чудесен залез“ или „Виж каква луна“, той отвръщаше с едно сухо и лаконично „Да“, изпълнено с досада, като да се отбраняваше от нещо неприятно, за което не искаше да слуша. „Нима природата е красива?“ — сякаш се готвеше да попита той с думите на Мириам, отправени към Майстор Пернат, и неочаквано замълчаваше не за друго, а само защото не обичаше полемиките и излишните въпроси.

Във връзка с тези негови странности не липсваха, разбира се, и закачки.

Веднъж, като прелиствах някои стари броеве на „Литературен фронт“, неочаквано попаднах на някаква статия — нещо средно между репортаж и пътепис, — в която Минков разказваше за посещението на една наша писателска делегация в Румъния — делегация, в която беше участвувал и той. По време на престоя си в Брашов, покрай другата програма, тази делегация е трябвало да вземе участие в националния събор, организиран от румънския Фронт на орачите и ръководен лично от лидера на движението Петру Гроза, тогава председател на Министерския съвет. На връщане Петру Гроза поканил в своя вагон българските писатели и до Букурещ прекарал между тях в приятелски разговор. Какво точно са говорили, естествено, не се казваше, но няма съмнение, че е станало дума и за събора. Прочетох статията и си представих как Минков за първи път в живота си се е озовал сред селяни, и то не български селяни, и как след това е трябвало да слуша беседа върху аграрното движение в Румъния. Представих си неговото неловко положение и ми стана много смешно. Затова, когато няколко дни по-късно се срещнахме у Ламар, където бяхме поканени на черешовер, не се сдържах и като намерих пролука между шегите, които обикновено съпътстваха нашите разговори, с престомена сериозност се обърнах към Минков:

— Днешният ти гастрол в прибирането на реколтата е смайващ. Не следва ли да се обясни с чиракуването ти във Фронта на орачите?

Минков беше изненадан, не можа да разбере какви бяха тези орачи и ме погледна с недоумение. „Бае Борисе — мълчаливо говореше той с поглед, — ти май не ми изглеждаш много на себе си.“ Озадачен малко, Николай Марангозов, който този ден също гостуваше на Ламар, на свой ред понечи да каже нещс, но се запечна (нали заекваше, бедният!). И аз отново се възползувах от пролуката.

— Фронта на орачите бе, Славчо. Ти забрави ли твоите брашовски истории?

— А, да. . . — досети се Минков като в просъница и думите му сякаш увиснаха във въздуха.

— Казват — упорствувах аз, — че във вагона Петру Гроза ви изнесъл обширна беседа по земеделските въпроси и ти през цялото време грижливо си записвал всичко. И ето, виждаш сега резултата.

— Да бе, да — развесели се неочаквано Минков и подет от потока на спомена (нали беше по абсурдното!), започна да разказва някакъв весел анекдот около гостуването им в Румъния: как неочаквано и за самия себе си не само участвувал в събора на селяните, а минал не знам къде и за познавач на „адамовия занаят“.

Още недовършил своя разказ, около масата, силно облята от електрическа светлина, започна да кръжи огромна черна пеперуда. А Минков изпитваше отвращение и някакъв почти панически страх от всякакъв вид насекоми. Затова се заоглежда неспокойно, започна да ни убеждава, че природата е „нещо неудобно“ и настоя да се приберем вътре.

Както и да е, тези чести прихождения в Драгалевци, които нахърняваха словичната му уседналост, съвсем не бяха в стила на Минков. Те изненадваха не само защото противоречаха на трайните му навици, а още и за това, че разкриваха една близост, зад която не личеше предполагаемото в такива случаи духовно покритие. Всячко това ми беше любопитно, но същевременно ме и озадачаваше. Затова и тогава, и по-късно, когато смъртта произнесе своята присъда, неведнъж съм споделял с Ламар учудването си и съм питал кое ги свързваше така трайно с Минков при една толкова голяма разлика в характерите и предпочитанията. При такъв въпрос, който възниква понякога и сега, Ламар обикновено се усмихва и заговорнически сочи с поглед към чашата пред него: „Това ни обличаваше.“ И той е прав, разбира се: дружбата от някогашните застоявания в „Шевка“ и „Кучото куче“ не е последната причина за поддържането на едно приятелство. Но върно е също така, че Минков имаше и други близки хора от онова време, пак писатели, и то, може би, по-близки до него по характер и духовни интереси, с които беше общувал при това много по-продължително време. Защо тогава през последните години трябваше да отслаби контактите си с тях, за да подсили една друга дружба, също от стара дата, на пръв поглед обаче по-малко очаквана и поне външно по-малко оправдана?

В едно свое интервю, като говори за противоречивостта на човешките желания, Станислав Лем, един от големите писатели-фантасти на нашето време, остроумно забелязва: „Ние се стремим да постигнем едно състояние, от което бихме били нещастни, и перспективата за постигането му ни прави щастливи.“ Тъкмо в такава измамна перспектива на постоянно търсене живееше и Светослав Минков, също фантаст и той. Като се стремеше към големия град и свързаната с него техническа цивилизация, които превърна в своя духовна орбита, а същевременно беше принуден да живее с години в технически изостанала страна, още с първите си стъпки в литературата той започна да се отдалечава от националната и природна среда, в която съдбата го беше поставила. Живееше тук, но погледът му непрекъснато беше отправен към други сфери и други географски периметри. И това се отрази не само върху неговото литературно творчество, а върху всички възможни негови прояви — на писател и на гражданин едновременно. Лишени от национален колорит, неговите сатирически образи — единствените, които занимаваха въображението му — започнаха да населяват един условно-метафоричен свят, привнесен като атмосфера и мисловност отвън. Не стига това, но самият му начин на живот постепенно беше станал неорганичен — протичаше вън от кръга на нормалното общуване, осветено от условията на нашия бит. И което е особено любопитно, Светослав Минков следваше чужди образци не само в писането, не само в отношението с хората и в домашния интериор, а дори и в кухнята: и тук той беше скъсал нишките с националната традиция. В продължение на години, по чужд образец, той се хранеше изключително с концентрати и консерви от всякакъв вид, като да обитаваше някаква орбитална станция. Поддал се на едно непреодолимо увлечение, сякаш нарочно той правеше тъкмо това, което спъваше нормалния му духовен и биологически обмен с естествената среда. Накрая интоксикациите надделяха и резултатът не закъсня: започнаха да го измъчват екземи — кожни,¹ но и душевни екземи във формата на меланхолия и душевно угнетение. Така че не само поради съвета на лекарите, а и поради инстинктивен тласък за самосъхранение той трябваше да помисли накрая за нормалния обмен на веществата от всякакъв вид. Подобно на дългогодишен скиталец по чужди земи, който един ден е обладан внезапно от мисълта за родината, и той беше почувствувал носталгия по невъзвратимо загубеното първично, което носи физическо и духовно здраве. В този изблик от носталгия именно аз виждам и главната

¹ Във връзка с екземата си, която по едно време взе заплашителни размери, Минков ходи чак във Виена да се консултира със специалисти (1957).

причина, която през последните години го заставяше да прекъсва своята уседналост и да се стреми към непостижимия за него природосъобразен свят на Ламар.

Споменавам за фантазното, свързано обикновено с представата за свободна игра на въображението, и споменът ме връща към други случки и прояви, които не би трябвало да премълча, ако искам да не остава в сянка някои важни особености от характера на Светослав Минков.

За разлика от повечето художници на словото като творец Минков не се стреми да затвърди една илюзия за действителност, а тъкмо наопаки — непрекъснато създава илюзии и непрекъснато ги разрушава пред самите очи на читателя. В това отношение той се приближава не толкова до класическия тип на белетриста, колкото до режисьора на куклен театър, който разиграва буфонада и във всеки момент държи будно съзнанието на зрителя — напомня му, че гледа на сцената бутафорни персонажи, а не живи хора.¹ Затова именно неговите образи са условни като куклите и се стопяват в съзнанието на читателя така бърже, като да са рисувани на лед. Все поради същата причина, с изключение на пътеписите му, които са родени от непосредствено преживяното, неговите художествени творби губят много при повторно четене — губят главно затова, защото механизъмът на интригата е вече известен и не буди повече нашия интерес. Заслужава обаче да се напомни, че Минков разрушава и друга една илюзия, свързана вече не със своеобразието на образната му система, а с темпа на неговата мисъл, с неговата мисловна реактивност. И това е, което в случая ме интересува повече.

Ако се поддадете на привидността, подсилена от простотата и афористичната сила на неговото повествование, ще помислите, че Минков е един от майсторите на словесната импровизация у нас. Е, добре, така изглежда, но не е така. И в това ни уверява не някой друг, а самият Минков. „Винаги съм писал изключително трудно — изповядва той в едно интервю. — Всяко изречение е премислено десетки, стотици пъти. И това, което изглежда, че мигновено се е родило във въображението ми, в същност е плод на най-дълбоко обмисляне.“ Така говори Минков. Пита се: не кокетира ли с трудностите, не преувеличава ли? Не преувеличава. Всички, които са имали случай да го познават отблизо, ще потвърдят, че това е точно така. У него всичко беше прецедено през гъстия рационален филтър на изискването за стил и на една голяма естетическа култура, които спъваха свободния поток на мисълта му и забавяха непосредствената изява. Затова не само писменото, а и устното му слово се раждаше в резултат на дълго и мъчително търсене — идваше до своя адресат с много голямо закъснение. Човек може да си представи всичко, но не и това: да види Минков на трибуна, пред публика да изнася доклад или да провежда експромптно някаква непринудена беседа. Такава необходимост би била за него равностойна на най-жестоко изтезание. Противно на онова, което може да се предположи, Минков беше не импровизатор, а по-скоро играч на шахмат. И като всички шахматисти той не можеше да се довери на случая, не можеше да разчита на никаква спонтанност, на никакво вдъхновение. У него всичко беше премислено и пресметнато до последния ход, до най-нищожната подробност, дори когато не изглеждаше така — дори и когато сам той би желал казаното и направеното от него да мине за импровизация.²

¹ Интересно е да се отбележи като курioз твърдението на Тодор Боров, изказано по повод на „Дамата с рентгеновите очи“, че Светослав Минков бил „единственият ирационалист в българската литература“ („Български издател — културен деец“ — в Мир, г. XLI, бр. 10.342—1935). Тук разминаването с автора е съвсем очевидно: критикът е взел сатиричните абсурди за открития на душата, за да открие рационализъм там, където няма и най-малка следа от него.

² Знае се, че Минков е един от мъчениците на словото в нашата литература. Както сам се изразява на едно място, той нямаше „нико един случай, когато изпод ръката му да са излизали купичка мъгливостно изписани листа („Към читателя“ — предговор към „Отвъд океана“, 1954). Не само това — той се подиграваше с бързописците, с авторите на дебели „битови романи“, които се задоволяват с евтиното анекдотично изобразителство, като разчитат на обстоятелството, че имат административна власт и са се оградил от контрола на критиката.

Казвам това и не издържам на изкушението да разкажа един забавен и съвременно много характерен случай, известен само на тесен кръг приятели.

През 1962 г. Минков навърши шейсет години и както налагаше колегиалното внимание, кръглата дата трябваше да бъде отбелязана по съответния начин. Затова по почин на издателството една февруарска вечер ръководството и редакторите се събрахме на малък банкет в така наречения Руски клуб (ресторант „Крим“). И, както при всеки банкет, неизбежно беше да се вдигнат гостове, да се произнесат обичайните слова и юбилейни пожелания. Мълчалив, както винаги, и може би по-мълчалив от друг път, Минков беше забол поглед пред себе си, слушаше внимателно и като вадеше от страничния си джеб някакъв лист, от време на време старателно си вземаше бележки. По всичко личеше, че се готвеше да отговори и като всеки човек, който се стеснява от присъствието на другите, имаме нужда да се опре на някакъв предварителен текст. За най-голяма изненада обаче, в последния момент стана нещо съвсем друго. Когато му дойде ред да вземе думата, с дискретен жест, така че да не се забележи, той бръкна в горното малко джебче на самото си, извади една сгъната хартия, досещ като онази, на която дотогава пишеше, и като си даваше вид, че всичко е спонтанно и се ражда в момента, прочете пред нас едно блестяще благодарствено слово, по стар навик предврателно подготвено и огледано от всички страни. Две-три предателски усмивки обаче на тези, които седяха пред него, дадоха да се разбере, че хитростта не беше останала незабелязана от всички. Така че дори този невинен опит на Минков да мине за импровизатор не можа да бъде доведен до щастлив край: и тук, вече не нарочно, а поради допусната несръчност, създадената от него илюзия беше разрушена, както много други илюзии дотогава.

Що се отнася до шахматните ходове на Минков — до умението му да предвижда отдалече и да комбинира с точността на часовников механизъм, ще приведе един друг случай, едновременно и много по-сложен, и много по-богат откъм последици.¹

Още докато работеше в издателството (трябва да е било през 1960 г.), един ден Минков ми се обади по телефона, слезе в нашия отдел и като поздрави сухо, спря се за момент посред бюрото. Спря се, каза, че имал да говори нещо с мене и с присъщата си предупредителност попита кога можем да се видим. Понеже не беше човек, който лесно се доверява, мина ми през ума, че се беше случило нещо неприятно. Затова, без да се колебая нито секунда, казах, че разговорът може да се състои веднага. И го поканих да седне на креслото. За щастие, още с първите думи стана ясно, че не беше се случило нищо лошо. Предстояло му ново пътуване до Франция — и за него започна да ми говори. Имал намерение да посети Ванс и понеже знаеше, че бях ходил там, искаше да му дам някои сведения от практическо естество: не е ли най-удобно да се пътува през Вентимиля — Мантон, в Ница ли трябва да се слезе, какво е разстоянието от Ница до Ванс и други такива.

Бях много изненадан. Какво можеше да го интересува там? Красотите на Приморските Алпи ли? Не, разбира се, това беше далече от него. Или може би

По този повод не е излишно да си спомням следния характерен пасаж от „Разказ с витамини“. „Писателят — пише Минков, — за когото става дума, твори много бързо. Той е надарен с голям талант и затова не поправя никога ръкописите си. . . Неговите мускули растат не с дни, а с часове, и то се дължи не на витамините в собствения му роман, а на други един витамини, които се срещат само в хвалебната литературна критика.“

¹ Спомням си една друга от многото „комбинации“ на Светослав Минков, която знаят само неколцина от най-близките му приятели.

На времето някои сметнаха за „неудобен“ неговия разказ „Истината и лъжата“ и се опитаха да му преградят пътя до периодичния печат. Но Минков не можеше да се откаже от една творба, с която алгорично осъждаше култа към личността и свързаните с него последици — творба, която имаше покрай другото и автобиографичен характер. И я помести в книгата си „Цар Беззънко“ (1956) като невинна детска приказка. Така, по околел път, контактът с читателя беше установен.

забележителностите на Ванс? Също не. Обзет от други страсти, Минков едва ли би проявил никакъв особен интерес към главния обект на туристите — стенописите на Матис в една от местните църкви (а аз, суеътният, бях ходил там единствено заради тях). Още по-малко можеше да бие толкова път, за да види гроба на скандално известния Лоуренс. Кое тогава — питах се аз — налагаше едно такова пътуване във френския Юг? И навярно въпросът е бил изписан на лицето ми, защото на края на разговора ни, като преодоля някаква вътрешна задръжка, която проличаваше винаги когато трябваше да говори нещо за себе си, Минков каза, че отивал във Ванс да гостува на свой приятел. И спомена името на художника Георги Папазов. Това бяха вече човешки отношения и аз, макар и малко озадачен, приех обяснението за достатъчно. Приех го и там го оставих. След смъртта на Минков обаче ми попаднаха случайно някои архивни материали, които ми напомниха за нашия някогашен разговор и дойдоха да потвърдят, че приятелското гостуване във Ванс, както смътно бях предположил, и този път е било свързано с по-далечна цел.

През 1964 г., при един разговор на Мадлена Брон (Braun) с Комитета за приятелство и културни връзки с чужбина, е взето решение да се публикува от издателската къща Обединени френски издатели, ръководена от нея, сборник с творби на Светослав Минков под заглавие „Разкази в таралежова кожа“ („Récits en peau de hérisson“). По-късно, вече чрез писма, са уговорени допълнителните подробности по изданието: подбор, превод, обем и пр. И когато едно от съкровениите му желания е сложено вече на практическа основа, Минков пише писмо и пита: как би погледнало издателството, ако книгата бъде снабдена с предговор от Марсел Еме — един от видните романисти на съвременна Франция. Отговорът от Париж е утвърдителен. Няколко дни след това (забележете: на една и съща дата — 5 юли 1965) Минков пише две писма по този въпрос — едното до Мадлена Брон, другото до Марсел Еме. Ето по-важните пасажии от тези две писма.

Из писмото до Мадлена Брон:

Драга госпожо,

Току-що получих писмо от наш общ приятел с г. Марсел Еме, който ми съобщава, че за г. Еме би било удоволствие да напише предговор за сборника от мои разкази. За тази цел обаче той би желал да разполага в продължение на няколко дни с френския превод. . .

И на края добавя неговия адрес.

Из писмото до Марсел Еме:

Драги мой колега,

Имах голямото удоволствие да науча от нашия общ приятел г. Папазов, че вие сте приели с готовност да напишете предговор за френското издание на моите разкази, за което ви съм безкрайно признателен. Щастлив съм толкова повече като си мисля, че между вашата книга „Човекът, който преминаваше през стени“¹ и моите разкази има много аналогични черти, като например гротескни и сатирични елементи на литературната продукция. . .

Съпоставете фактите, за да видите какво излиза. Излиза, че когато е вземал мнението на издателството, Минков е имал вече принципното съгласие на Марсел Еме. Това съгласие, както изрично се казва, е било постигнато чрез „общия приятел“ — чрез Георги Папазов — и поради голямата отдалеченост по място, без никакво съмнение, е било предшествувано от дълга предварителна подготовка. Като познавам Минков, мога да твърдя с положителност, че първите сондажи са били направени още при онова гостуване във Ванс, за което стана дума, т. е. когато нещата са били в един най-далечен проект.

И така, съгласието на страните е постигнато без никакви предварителни уго-

¹ В писмото на Минков, писано на френски език, както и всички други писма, за които поменавам, е дадено непреводимото оригинално заглавие на книгата — „Le Passe-Muraille“. Тук по необходимост съм използвал парафразата на българския превод.

ворки. Наскоро след това предговорът е написан и предаден в издателството. И в този момент именно конструкцията на Минков неочаквано рухва — рухва, защото се оказва, че и като литературна оценка, и като обществена позиция полученният текст съвсем не отговаря на онова, което се е очаквало.

Предполагам, че най-напред е смутила издателството направената обща характеристика на автора.

„Човек — пише Марсел Еме — напразно би търсил в тези разкази на един български писател характерните аспекти на България или по-просто климата, уханието на живота, който водят там селяни и граждани. Така внезапната промяна, настъпила в съществуването на една двойка учители, която е обект на един прост разказ, очистен от всичко излишно, може да се случи в която и да било страна на Европа. Същото може да се каже за дребните събития, които идат незабелязано да се вмесят в малкия еднообразен живот на един ергенин в „Разказ за една бегония“ — безспорно, най-хубавият в сборника. Изглежда, че авторът решително е пренебрегнал границите на своята страна и още твърде млад е имал чувството да принадлежи на една общност, по-широка от неговата родна България. Когато действието се развива в София или в друго населено място, френският (или английският, или немският) читател го разпознава, без да е осведомен по един положителен начин и не изпитва чувството, че се намира в друга страна, ако не се смятат фамилните имена, чието звучене му е чуждо.“

Но това не ще е било най-важното. По-важна е била преценката върху отношението на Минков към САЩ, които му вдъхвали „почти голистко недоверие“ и които поради това „третирали с последна строгост“, макар да изглеждало по всичко, че тъкмо САЩ упражнявали върху въображението му „най-привлекателно въздействие“.

„Светослав Минков — пише по-нататък Марсел Еме — очевидно смята Америка за сложна съвкупност от научна изтънченост и вкоренено варварство (мнение, което някои, без съмнение, ще приемат за защитимо), но не изглежда да подозира, че всяка материалистична или по-просто индустриална цивилизация е призвана в едно повече или по-малко далечно бъдеще да догони модела, който САЩ предлагат на целия свят. Двайсет и пет години по-късно с „Червените покойници“ той пише една забавна и безмилостна сатира на макартизма, също без да подозира, че американските чистки бяха скандални само що се отнася до свободолюбивите обичаи отатък Атлантика и че те ще са прости дразги в сравнение с други чистки отатък и отсам завесата.“ И Марсел Еме завършва с това, че нарича такова мнение за САЩ „оптическа измама“. С други думи, като обявява американската цивилизация за универсален модел и практически оневинява макартизма, той лишава от морално основание някои от най-характерните сатирически разкази на Минков и така върши обратното на онова, което се е очаквало: не утвърждава неговата книга, а мълчаливо я минира.

При това положение възниква въпросът, какво да се прави. Не ще и дума, най-напред трябва да се съобщи на Минков за станалото, като му се изпрати препис от самия проектопредговор. Минков го получава, прочита го и е напълно съгласен, че текстът „поставя много неприятни проблеми“ и трябва да се отклони като „непубликуем“. Но кой ще се заеме с тази неблагодарна мисия? Естествено няма кой друг — внушават му от Париж — освен този, който е изискал самия предговор. И Минков се заема. Няколко дни мисли, съобразява и накрая пише писмо до Марсел Еме, в което всичко е дозирано и претеглено много внимателно, така че най-голямата благодарност щастливо се съчетава с най-внимателна уговорка — писмо, което малко по-късно Мадлена Брон, която е била в течение на преписката, нарича „образец на дипломация“.

Ето този документ, който ни е известен от един препис, запазен в книгата на Минков.

Господин
Марсел Еме
Париж

Драги колега,

Получавайки вашия отговор, аз съм много трогнат от деликатното ви внимание и от труда, който сте си дали да анализирате моите разкази.

Обаче струва ми се, че поради някои от вашите бележки — колкото и интересни да са те — ще бъде много мъчно да се използва предговорът ви към първата моя книга, която ще излезе във вашата страна. В някои отношения вашият текст открива пътя към полемика и би възбудил реплика, която не съм в състояние да направя. Става дума по-специално за вашите противоречиви възгледи върху САЩ и съвременната американска цивилизация.

Четейки вашата статия, читателят ще изпита чувството, че аз греша, като не въвеждам в моите разкази фолклорния елемент и твърде локалния цвят, но това е тъкмо същността на моята творческа работа — да се простирам оттатък границите на моята страна.

Като ви благодаря още един път от цяло сърце, оставам искрено

Ваш — Св. Минков

Да ти искат текст и после да го отклонят, разбира се, не е приятно нещо. Тук една единствена безтактна дума би могла да има нежелателни последици и да предизвика не сам о мусене, а дори прекъсване на диалога. В случая обаче не става нищо такова. В отговор на изпратеното писмо не закъснява да се получи друго, и то също на „високо дипломатическо равнище“. Като изказва съжаление, че представеният предговор е бил намерен за неподходящ, Марсел Еме се ограничава да ладе кратко обяснение по двата основни въпроса, които събуждат разногласие. И на края, без и най-малка следа от някаква душевна драскотина, пожелава на Минков, „както и да е“, неговите разкази „да получат най-добър прием от френската публика“¹. По този начин неочаквано настъпилото усложнение, причинило в началото малък смут, е отстранено съвсем безболезнено и готвеното издание излиза естествено без предговора.

Всеки път, когато стане дума за Светослав Минков, неволно ми иде на ум една мисъл, на която в продължение на години не бях обръщал особено внимание. Имам пред вид онова изречение на Марсел Швоб, което е послужило като мото на младежкия му разказ „Миризмата на тамяна“, поместен в сборника „Часовник“ (1924) — говоря за лапидарното „Не се учудвай на нищо“. И понеже го намирам в книга, за която авторът не искаше и да чуе, все ми се струваше, че сре-

¹ Ето писмото на Марсел Еме в неговия оригинален текст:

Le 16 novembre 65

Mon cher Confrère,

Je suis désolé que ma préface ne vous ait pas donné satisfaction. J'ai en effet noté que vos contes n'ont rien de spécifiquement bulgare mais ce n'était pas une critique. J'en ai fait mention comme d'un caractère remarquable de votre ouvrage. J'en dirai tout autant de votre optique des U.S.A. à laquelle vous donnez dans l'ensemble de vos contes suffisamment d'importance pour qu'on soit tenté d'en parler.

Quoi qu'il en soit, je souhaite que les Contes du Hérisson reçoivent le meilleur accueil du public français et je vous suis très obligé d'avoir bien voulu penser à moi pour les présenter. Sincèrement

(16 ноември 65)

Драги мой колега,

Много съжалявам, че моят предговор не ви е удовлетворил. Наистина, аз отбелязах, че вашите разкази нямат нищо специфично българско, но това не беше критика. Споменах го като отличителна особеност на вашата книга. Същото ще кажа що се отнася до гледището ви върху САЩ, на което във вашите разкази, взети в тяхната цялост, вие отдавате достатъчно значение, за да не е необходимо да се говори за него.

Както и да е, желая *Разказите на таралежа* да получат най-добър прием от френската публика и съм ви много задължен, че пожелахте да помислите за мене, за да ги представя.

Искрено

Марсел Еме)

щата с тази мисъл на френския фантаст е била чиста случайност. Сега обаче виждам, че не ще да е било точно така: ако не съдържа една характеристика на самия Минков, тя изразява най-малко едно желано душевно състояние, към което той се стремеше цял живот.

Минков казва на едно място, че творческите екзалтации му са били винаги чужди. И това е много вярно. За да бъдем точни обаче, трябва да добавим, че му бяха чужди не само творческите, а и всички други възможни екзалтации, всякакви прояви на душевно и физическо буйство. Ръководен от едно чувство за съдържано достойнство, той смяташе за белег на лош вкус и не можеше да търпи външната изява на емоции, на разпаленост, на шумно изявени одобрения и порицания. И се ръководеше от това вътрешно изискване във всичко дори когато се отнасяше до онова, което му беше най-скъпо и най-съкровено. С това чувство за мярка, което граничеше едва ли не с покровителствено подценяване, говореше той и в редките случаи, когато трябваше да спомене нещо за литературното си дело. Така че ако се излизаше единствено от видимите прояви, можеше да се помисли, че той беше човек не само с обуздани чувства, а и писател без достатъчно творческо самолюбие — без достатъчно желание и стремеж да се наложи като име и да разшири обсега на своята популярност. А в същност, разбира се, не беше така. И той, както имах вече случай да изтъкна, беше ревнив към своето име и своето дело, дори много ревнив. Както във всичко обаче, и тук той проявяваше своя личен стил: влагаше такт и културност в онова, което други превръщат в кресливи и досадни претенции.

Известно е, че още твърде млад Минков прави опит да установи връзка с някои видни европейски писатели, повече или по-малко на шумели имена през онези години. В резултат на това той влиза в лична преписка с Густав Майринк и Стефан Цвайг — двама автори, които дори и да не са били негови учители, без никакво съмнение бяха обичани и ценени от него. По-късно използва пътуването си до Южна Америка, за да се запознае с други представители на европейската литература, като успява на връщане да свърже и лично познанство със словенеца Павел Голика и с бъдещия нобелов лауреат, с финския писател Силанпее — познанство, за което пише няколко пъти след това и за което си спомняше със съдържана радост. А при едно пътуване в Германската демократична република през лятото на 1949 г. много беше държал на това — да се срещне с Келерман. И, както сам свидетелствува на едно място, беше успял да го види и да разговаря с него по време на престоя си във Ваймар. Най-подир, както вече знаем, той намери достъп до Марсел Еме и само едно непредвидено различие във възгледите му попречи да свърже името си на писател с неговото име. Какво показва всичко това? Трябва да познаваш затворения характер на Минков, за да разбереш, че тази настойчивост за установяване на лични контакти с видни писатели от другите литератури се дължеше не толкова на някаква младежка прищипаност, така характерна за всички новаци, нито още по-малко на баналното желание за самоизтъкване чрез другите, което не му беше присъщо, колкото на особено творческо самосъзнание — на душевната потреба да утвърди в себе си самочувствието за принадлежност към европейската литературна общност, да се включи в графите на един мащаб, който надхвърля националната традиция и националната мярка.

Все поради същото съзнание и същата съдържана ревност Минков беше много чувствителен към отзвук на неговите книги в чужбина. Спомням си каква несподелена радост изпитваше той от големия успех на своите разкази сред руските и естонските читатели (представете си: 20 000 тираж само в малка Естония!). И макар при разговор да се глумеше над Заславски, който в предговора на руското издание, подведен от художествената измислица, беше писал за него, че уж бил живял в САЩ, където настъпил някакъв „прелом“ в литературната му дейност, той беше доволен не само от изданието, а дори и от сбъркания предговор — доволен от това, че го беше оценил и го представяше един от най-изтъкнатите

тогава съветски публицисти.¹ Радостни очаквания изпитваше Минков малко по-късно и във връзка с полското издание на своите работи. В едно писмо до полския издател, като изразява задоволството си и деликатно подканя да бъдат уредени неговите „авторски права“, той не пропуска да помисли и за въпросите от морално-творчески характер. „Много ще ме задължите — казва се в това писмо, — ако можете да ми изпратите всичките преценки, които биха могли да се появят в полския печат по повод на тази книга.“ Очевидно тези преценки го интересуваха много живо — те щяха да му покажат как изглежда като автор в очите на читатели с друг поглед и друга мярка за литературата. И макар тази оценка да се оказва много по-сдържана, отколкото можеше да се предвиди, самият факт, че разказите му заговориха на полски език, беше вече морално удовлетворение за него.

Имаше обаче нещо друго, което не само вълнуваше Минков, а понякога му причиняваше и непоносими душевни страдания. Това беше отношението към неговото литературно дело не в чужбина, а в нашата страна.

Макар да беше сравнително малко четен автор — автор предимно за един интелектуален елит, какъвто остава и днес, Минков не можеше да се оплаче от незачитане. Като малцина свои събратя, в продължение на десетилетия, до самата си смърт, той беше получавал от критиката и читателите само утвърдителни отзиви. Така че в това отношение мястото му беше между щастливците. Но ето че тъкмо този автор, удостоен с общо признание, дълги години след Десети септември не беше удостоен с признанието на нито едно жури. Предложена от Съюза на писателите за награждаване с национална премия за мир, неговата „Империа на глуда“ трябваше да отстъпи място на заглавия, които вече не се помнят. По-късно една подир друга същата участ сполетя и следващите негови книги. В края на краищата стана така, че той, доколкото знам, единствен от нашите видни писатели, не беше удостоен с голяма награда и остана докрай вън от списъка на лауреатите. Но понеже имаше вродено чувство за достойнство, Минков намери сили в себе си да не даде израз на обидата. Обаче той не беше толкова силен и толкова уверен в себе си, че да погледне на незачитането от висотата на онова творческо съзнание, което се вижда затвърдено в утрешния ден. Затова, макар да потушаваше обидата, той страдаше от проявената несправедливост. И аз мога да свидетелствувам от първа ръка, че това беше една от големите му травми през последните години — травма, която накрая беше смекчена донякъде от едно друго признание, към което се стремеше от дълго време. Имам пред вид френското издание на неговите разкази, за което вече говорих, и получените отзиви във връзка с това издание.

Запазено е в препис едно писмо до Мадлена Брон от 31 юли 1966 г., с което Минков се отзовава за дочаканото радостно събитие. „Благодаря ви сърдечно — пише той — за двата екземпляра от френския превод на моята книга „Разкази в таралежова кожа“. Цена високо хубавото оформление на тази творба и ви

¹ Светослав Минков: „Разкази, памфлети, фелетони“. Москва, 1955.

Това издание беше последвано наскоро от друго издание, пак на руски език, снабдено с рисунки от съветския карикатурист Борис Ефимов: „Соломенный фельдфебель“. Разкази, памфлети, фелетони. Москва, 1956.

И няколко последователни издания, и високите им тиражи говорят за големия интерес, който събудиха в Съветския съюз работите на Светослав Минков. Израз на този интерес представлява и писмото на съветския читател Алексей Шабрин, публикувано във вестник „Работническо дело“ (г. XXXI, бр. 195—14. VII. 1957). „Всеки добросъвестен писател, включително и саческо дело“ — казва той — се стреми да пише по-добре от това, което е било писано преди него. И ако му попаднат разказите на Светослав Минков, аз мисля, че той, след като ги прочете, ще бъде принуден да скъса своя ръкопис. След Минков, приятели, трудно е да се пише по-остро и по-смешно.“

Едва ли е необходимо да казвам, че успехът на разказите му пред съветските читатели беше голямо морално удовлетворение за Светослав Минков.

изпращам моите най-искрени поздрави.“ И така, целта е постигната. Естетът Минков, който имаше слабост към красивите предмети и едва ли не физически страдеше дори от най-невинната печатна грешка, е получил най-подир френския превод на свой сборник от разкази — превод, към който се стремеше от години. Получил го е при това ведно хубаво издание — не луксозно наистина, но много грижливо, отпечатано на хубава плътна хартия, в гланцова зелена корица, която подсеца за горчивата усмивка на сатирика. Представям си с какъв трепет е опипвал книгата, как я е прелиствал и оглеждал на светлината и за да изрази удоволствието си, както обикновено, е свирел беззвучно с уста. Но по-неже се плашеше от всяка външна изява на емоции, той беше предпочел да живеее радостта си сам, без да я сподели. Затова дори приятелите му от най-тесния кръг, които знаеха за готвеното френско издание, трябваше да научат за това щастливо събитие много по-късно, и то не от него, а по свои пътища. Така именно стана и с мене.

Веднъж, в края на месец септември, като преглеждах последния брой на френския седмичник „Летър франсез“, случайно се натъкнах на някаква статия с неизразителното заглавие „Един случай“. Зацетох я небрежно, както се чете обикновено служебен текст, и за най-голяма моя изненада попаднах на това многозначително първо изречение: „Започва отново много да се говори за един значителен български писател: Светослав Минков.“ Учуден от неочакваната находка, почти машинално потърсих с поглед името на автора, което се оказа познато — Юбер Жюен — и не толкова за да вникна в написаното, колкото за да си съставя обща представа, прочетох статията почти на един дъх. Едвам след това, вече бавно и с редакторския молив в ръка, се върнах към нея повторно, за да отбележа по-важните пасаж.

Ето някои от тях, които намирам в още запазенния екземпляр от вестника — пасаж, които ми са направили впечатление и съм сметнал за по-съществени.

„Важното е, че виждаме отново да излиза на повърхността един от най-добрите съвременни писатели, и същевременно от най-учудващите.“

„В началото Светослав Минков се беше поддал на странното обаяние на Густав Майринк, който сам беше пленен от обаянието на стара Прага. Кой не си спомня за „Голем“, за „Зеленото лице“? Той преведе на български творбите на този човек, за когото никога не можа да се узнае с положителност дали беше спокожан от призраци или си измисляше.“

„Във всеки случай това, което се чувствава — и то именно е ценното тук, — това е изкуството на разказвача: тази атмосфера на странност, която той развива навсякъде (коварно). Дори в разказите, в които необуздано буйствува най-крайният хумор, някакво съмнително обаяние иде да развали веселия пир. Нищо не е по-далечно от грубата шега, отколкото това.“

„Една книга, която трябва да се прочете в очакване на други книги от същия автор.“

Когато тези пасаж бяха прочетени още един път и грижливо оградени в рамки от червен молив, аз посегнах към телефонната слушалка и с някакво чувство на весела възбуда избрах номера на Минков. Предполагах, че той не знаеше за отзива и това ми даваше възможност да го зарадвам с приятна изненада и да си направя една от моите обичайни закачки. За беда не го намерих в къщи и трябваше да се откажа от намеренията си. Благодарение на случая обаче предвкусаният от мене разговор все пак се състоя.

По онова време Минков имаше грижи около издаването на един том негови избрани разкази (тази книга излезе едвам след смъртта му) и било във връзка с тях, било по друг повод, от време на време идваше в издателството. И така стана, че същия този или на следния ден, не мога да кажа, той беше се отбил за нещо при нас (а може би го бяха предупредили, че съм го търсел — не знам). Разбрах за неговото идване и се изкачих да го потърся в отдел „Белетристика“, където беше работил някога и по навик предпочиташе там да остава. Заварих го потънал в старото кресло — мълчалив, уморен и в лошо настроение. А когато се от-

делихме в едно съседно бюро и за да подема разговора, на шега го попитах как вървят работите около безсмъртието (така се изразявах понякога между колеги, когато говорех за нашите литературни суети), той направи жест на пренебрежение и по стар навик започна да се окайва: „Какво безсмъртие! Неблагодарна работа.“

— Минков-сан, дōзо¹ — не изтърпях аз. — Фуккоку² гърми от вашето име, а вие се оплаквате.

Изненадан от неочакваната промяна в интонацията и от нашите инак обичайни японщини, които този път му се видяха неуместни, Минков ме изгледа с учудване, като да бях някакво изкопаемо. И тъкмо се колебаеше какво да каже, за да влезе в атмосферата, с малко церемониален жест аз измъкнах от джеба си „Летър франсез“. Минута след това ние вече разговаряхме за онова, което ни беше събрало.

Първата реакция беше такава, каквато трябваше и да се очаква.

Неизвестно защо, макар да беше превеждал Майринк и да беше минал някога през неговото влияние, Минков не обичаше да му се напомня за тези грехове на младостта. Нещо повече — да имаше как, уверен съм, той би заличил без остатък тази страница на своята творческа биография.³ И пак неизвестно защо, когато се наложи да говори за изпитани влияния, предпочиташе да произнесе името на друг един немски романтик — на Хофман. Затова, макар да се зарадва на онова, което пишеше за него, при споменаването на Майринк той трепна, като да беше засегнат от електрически ток, и направи леко забележима гримаса на неудоволствие. Но това беше само за един миг. Напротив, като цяло оценката

¹ Господин Минков, моля (яп.).

² Франция (яп.).

³ Вън от онова, което се каза (вж. първата бележка към този очерк), отношението на Минков към Густав Майринк налага някои допълнителни уточнения.

Няма никакво съмнение, че в началото Минков наистина е под обаянието на Майринк. По подобие на него той се стреми да създаде от фантазното илюзия за действителност, т. е. опитва се да гради своите образи върху „магичното внушение“. Достатъчно е да се прочетат първите му книги, за да се почувствува навред в тях чуждото присъствие — и в сюжетния строеж, и в характера на образите, и в цялата емоционална атмосфера. Например историята около вех-тарнищата на Давид Сабатай в разказа „Полунощна история“ (от книгата „Игра на сенките“, 1928) не ни ли отвежда направо към вехтара Аарон Васертрум от „Голем“ (Връзката тук е съвсем очевидна. Нещо повече: в онзи начален момент Минков не само следва Майринк, а до известно степен го защитава и теоретически. Това се потвърждава както от неговия послеслов към „Голем“, публикуван по-сетне и в периодичния печат (в. „Изток“, год. I, бр. 37—27. VI. 1926), тъй и от полемичната му статия „Един невероятен отзив за Густав Майринк“ (в. „Напред“, год. I, бр. 150—29. VII. 1926), с която се оборва твърдението на Д. Шишманов, че „Майринк не е нито маг, нито дълбок философ, нито дори мистик“.

По-късно Минков се освобождава постепенно от Майринк, а заедно с това и от стремежа към „магично внушение“, без обаче да напусне сферата на фантазното. От този момент нататък фантазното в неговите разкази, разрушавано непрекъснато пред самите очи на читателя, преминава да бъде илюзия и служи вече като ключ към комичното — то става елемент на сатиричното обобщение. Но дори и тогава, когато Минков е свободен вече от чужди влияния дотам, че има свой собствен път в изкуството, дори и тогава в неговите разкази могат да се намерят отделни езикови и други реминисценции от Майринк.

За читателя ще бъде интересно да знае например, че самото заглавие „Къщата при последния фенер“ е дошло от него. В романа „Голем“ се говори за една къща в уличката на алхимиките в Прага, която според преданието се виждала само от някои „щастливци“ и която била наричана „стената при последния фенер“ („Die Mauer zur letzten Laterne“). Същевременно в „Белият доминиканец“ къщата на Йохерови е „последна“. Съединете тези два елемента с тайнствеността, която ги обвива, за да видите, че от тях се е родило и заглавието „Къщата при последния фенер“.

Още по-интересно е друго: че от Майринк е дошъл и любимият графически знак на Минков — трите последователни тирета (— — —), с които отбелязва интервалите. Този знак, който се появява за първи път в разказа му „Талисман“ от книгата „Огнената птица“ (1927), постепенно се налага като постоянен елемент, без който човек трудно може да си представи неговите книги.

на Юбер Жюен много му хареса. Твърденията, че той е „един от най-добрите съвременни писатели“, че владее „изкуството на разказвача“, че неговата проза е далече от каквато и да било „груба шега“ — всичко това му достави голямо удоволствие. Достави му удоволствие и даде повод за един по-открит разговор. И в изблик на необичайна доверителност, която го навествяваше много рядко, накрая той ми съобщи, че току-що бил подписал договор и с някакво белгийско издателство — и то щяло да издаде негови разкази.

Няколко пъти след това, при случайни срещи, ние се връщаме отново към готвеното преводно издание. Както винаги, Минков не бързаше да се изказва, но знам, че беше заживял вече с мисълта за него и обмисляше подробностите, предвкушаваше нова радост — радост, която го отвлечаше от гнета на всекидневното. За нещастие нещата не се развиха така, както предвиждаше: неговите дни бяха преброени и той не можа да доживее очакваното ново признание.

Привършвам и споменът ме отвежда неволно към последните му дни.

Веднъж при разговор с приятели от издателството Минков поиска да предвидим за следната година два тома от неговите съчинения. И понеже му беше известно, че такива преиздавания стават само във връзка с юбилейни дати, със саркастична предупредителност добави: „Поради здравословни причини, кръгла годишнина не се предвижда.“ Естествено, ние знаехме, че той беше минал през две сърдечни кризи и здравето му не беше много добро, но все пак външният му вид не ни вдъхваше непосредствени опасения. Затова вместо да изразим безпокойство, взехме думите му на шега. Не мина много време обаче и един ден Ламар загрижено съобщи: „Видях Славчо. Не ми хареса.“ А малко по-късно стана известно, че той беше получил тромбоза в мозъка и беше откаран в правителствената болница. Два-три дни след това, през един ноемврийски следобед, ние вече трябваше да се простим с него. И поради една случайност, която никой не можеше да предвиди, Минков беше положен в гроба на своя духовен събрат — до гроба на хумориста и сатирика, на човеколюбца Алеко Константинов. Така чрез тази посмъртна близост с един от изтъкнатите майстори на българското слово той получи символично онова, което беше заслужил и което не всички му признаваха: да заеме своето място до рицарите на духа и на честта — до онези чисти съвести, които със средствата на смеха ратуват и страдат за едно по-съвършено и по-щастливо човечество.